GÜNÜMÜZDE ALEVİLİK

GENCAY ŞAYLAN-ŞENAY KALKAN
İLHAN SELÇUK

Ortaçağ'a Dönüş mü?

Hıristiyanlık bir zamanların Avrupası'nda kişiyi ezen, bireyi silen, toplumu kilisenin bağnaz egemenliğine bağlayan yaşam biçimine dönüşmüştü. *"Ruhban sınıfı"* Tanrı ile kul arasında komisyonculuk yapan din simsarları kesimiydi. Kişi Allah'ına tapınmayı papazın gözetim ve denetimi altında yapmak ve bu *"zorunlu dindarlığın"* vergisini ya da başka deyişle haracını kiliseye ödemek zorundaydı. Roma'nın sömürüsü o düzeye erişmişti ki Almanya'da toprak sahibi soylularla toprağa bağlı köylülerin yakınmaları bütünleşti.

Luther, işte bu *"eşref saati"*nde ortaya çıktı; Tanrı ile kul arasındaki aracıları devreden çıkarmak için kiliseyi eleştirmek gerekiyordu. Almanya'da prenslerle köylüler Papa'ya karşı Luther'in yükselttiği isyan bayrağının altına toplandılar. *"İnsan"*, kutsal kitabı Roma egemeninin buyruğu dışında kendi aklıyla yorumlayamaz mıydı? Kimin iyi, kimin kötü Hıristiyan olduğuna ille de Papa mı karar verecekti. Kilisenin zulmüne başkaldıranlar *"Reform"* akımını yarattılar; İncil'in Almancaya çevrilmesi, sıradan Hıristiyanın bir soluk alabilmesi ve *"Aydınlanma"*ya doğru dinsel bağnazlığın karanlığında ilk adımların atılabilmesi olanak kazandı; ama nice kanlı savaşımlar ve yüzlerce yıl süren bir kavga sonucunda... Ortaya çıkan *"Protestanlık"* akımının temelinde yatan öz, Hıristiyanlığın Roma Kilisesi dışında bir yorumudur.

Alevilik de Müslümanlığın Anadolu'daki yorumudur.

İran'da Şiiliğin gelişmesi, Arap yarımadasında çeşitli mezheplerin ortaya çıkışı, raslantı değil, gerekçesi toplumsal ve ekonomik temellere dayanan birer tarihsel olgudur.

Türkiye'de bütün Müslümanları devlet gücüne dayanarak Sünni hocaların buyruğuna bağlamak isteyen siyasal görüş, geçmişin karanlığına dönüş özleminden başka bir şey değildir. Kimin iyi, kimin kötü Müslüman olduğuna karar verecek bir makam yoktur. İslamı biçimsellikte aramak büyük bir yanılgıdır. Hıristiyanlıkta yüzyıllar öncesi yaşanan bir deneyimi 21'inci yüzyıla 10 kala Anadolu'da sınamak isteyenler, Tanrı ile kul arasına giriyorlar. 1960'larda aylığa bağlanarak devlet memuru kimliğine sokulan kimi hocalarla halk üzerinde kurulmak istenen otorite, inanç özgürlüğüne ve laikliğe ters düşen bir siyasal düzenin kanaviçesini işliyor.

Aleviler bu baskı düzeninin gergefinde soluksuz kalıyorlar; Atatürk'ün kurduğunu yıkarak şeriatı bireyin yaşamına egemen kalmak isteyenlerin mezhepsel softalığı, inanç özgürlüklerini devlet buyurganlığında çiğniyor.

Türkiye, *"çağdaş-laik-demokratlık-cumhuriyet"*le uygarlık dünyasına katılmak istiyorsa *"mezhep devleti"* kurmak isteyenlere "dur" demek zorundadır.

İlhan Selçuk

Resmi baskılar, bir tür 'halk İslamı' olarak gelişen Alevilikte geleneksel bir gizlenme ve kendi içine kapanma eğilimi yaratmış. (Fotoğraf: Fuat Kozluklu)

Alevi-Sünni çatışması, İslam tarihinin en acılı olaylarından birine dayanıyor

Kerbela'da ayrılan yollar

Peygamberin ölümünden sonra halife olan Muaviye 680 yılında ölünce yerine oğlu Yezid geçmişti. Askeri yönden çok güçlü olan Yezid Kûfe'ye hâkim olduktan sonra buraya gelen Hz. Ali'nin oğlu Hüseyin'in yolunu Kerbela'da kesmişti. Yanında sadece ailesi ve yakınları bulunan Hüseyin savaşarak ölmeyi tercih etmiş, 10 Muharrem 680 günü bütün ailesiyle birlikte vahşice öldürülmüştü.

Bu çatışma ve peygamberin torunlarının vahşice öldürülmeleri, İslam dünyasındaki büyük ayrışmaya kaynaklık etmiş, bir başka deyişle Kerbela olayı İslamiyeti farklı yorumlamalarda temel hareket noktası haline gelmiştir. Uzun süre Arap İmparatorluğu'nun resmi İslam anlayışına muhalefet eden Şiilik, 10. yüzyılın ortalarından itibaren siyasal kimlik de kazanmaya başlamıştır.

—3—

GENCAY ŞAYLAN

Muaviye'nin yönetimde tek başına kalması ve gücünü asker zoru ile kabul ettirmesi muhalefetin yok olması anlamına gelmemiş; muhalefet sürekli olarak Ali'nin çocukları Hasan ve Hüseyin etrafında toplanma eğilimi göstermiştir. İdeoloji olarak da muhalefet, halifeliğin Peygamberin torunları ve Ali'nin çocukları olan **Hasan** ya da **Hüseyin**'e ait olması gerektiği tezini ön plana çıkarmıştır. Ali'nin büyük oğlu Hasan etrafında toplanan muhalefetin etkisini azaltmak için Muaviye, kendi halifeliğini kabul ettikleri takdirde kendisinden sonraki halifeyi Müslümanların şûrasının belirleyeceğini ilan etmiştir. Muaviye bu seçim için kendisini aday göstermeyeceğine de söz vermiştir. Ancak Muaviye'nin bu sözünü tutmadığı bilinmektedir. Önce önemli bir rakip olduğu için Ali'nin büyük oğlu Hasan zehirlenerek öldürtülmüş; Muaviye'nin oğlu **Yezid** ile evlendirileceği vaat edilerek Hasan'ın karısı **Ca'de**'nin kocasını zehirleyerek öldürmesi sağlanmıştır. Daha sonra Hasan'ın kardeşi Hüseyin'den, Muaviye'den sonra oğlu Yezid'in halifeliğini kabul etmesi istenmiştir. 680 yılında Muaviye ölünce oğlu Yezid halife olmuş, ancak Hüseyin onun hilafetini kabul etmemiş ve yönetime baş kaldırmıştır. Kûfe şehrinin ileri gelenleri de Yezid'i halife olarak kabul etmemiş ve başlarına geçmesi için Hüseyin'i Kûfe'ye davet etmişlerdir. İşte bu baş kaldırı ve davet İslam tarihinin en acılı olaylarından biri olan Kerbela katliamına yol açmıştır.

Askeri yönden çok güçlü olan Yezid, derhal Kûfe'ye hâkim olmuş ve yine büyük bir ordu ile Kûfe'ye gelmekte olan Hüseyin'in yolunu Kerbela'da kesmiştir. Bu sırada Hüseyin'in yanında sadece ailesi ve yakınları bulunmaktadır.

Yezid güçlerinin teslim ol çağrısına uymayan Hüseyin savaşarak ölmeyi seçmiş ve 10 Muharrem 680 günü vahşice öldürülmüştür. Ayrıca bütün ailesi de katliamdan kurtulamamış, sadece küçük oğlu **Zeynel Abidin** hasta yattığı için sağ kalabilmiştir.

Bu çatışma ve Peygamberin torunlarının vahşice öldürülmeleri, İslam dünyasındaki büyük ayrışmaya kaynaklık etmiş; bir başka deyişle Kerbela olayı İslamiyeti farklı yorumlamalarda temel hareket noktası haline gelmiştir. Tarihçiler, Kerbela olayından kısa bir süre sonra Yezid'in de öldüğünü, onun yerine geçen oğlu II. Muaviye'nin 'hak, Ali'nin soyunundur' gerekçesi ile hilafetten vazgeçtiğini ilan etmeye hazırlanırken öldürüldüğünü ve Yezid'in karısı ile evlenen **Mervan**'ın halife olarak Emevi saltanatını sürdürdüğünü kaydetmektedir.

Şiiliğin bir mezhep olarak ortaya çıkışı zaman almış ve ancak 10. yüzyılın ortalarında kendini gösterebilmiştir. Aslında Şii öğretisi ya da bir başka deyişle fıkıhı, daha önce, 8. yüzyılın başlarında belirlenmiştir. Altıncı imam **Cafer es-Sadık**, Şiilerin en yaygın kolu sayılan Caferiye fıkıhının kurucusu sayılabilmektedir. Şii öğretisinin temelinde hilafetin Ali'nin soyuna ait olması gereği yatmaktadır. Ali'nin soyundan gelen ve imam olarak tanımlanan yöneticiler, her türlü günah ve yanlıştan ari sayılmaktadır.

Şii düşüncesi, Araplardan çok İranlılar arasında yayılmış bulunmaktadır. Yani Şii-Sünni ayrımı bir bakıma İran toplumunun ve uygarlığının, Araplaşmaya ve Arap yönetimine tepkisi olarak da yorumlanabilmektedir. İslamiyet İran'a geldiği sırada buradaki uygarlığın, Araplara göre çok daha yüksek düzeye ulaştığı göz önüne alınınca, Şiiliğin bir tür toplumsal kimliği koruma aracı işlevi gördüğü söylenebilir. Nitekim Alevilik için de aynı olgunun geçerli olduğu, Önasya'ya gelen Türkmen-Oğuz boylarının toplumsal kimlik ve muhalefeti sağlayıcı bir mekanizma olarak resmi İslam'dan farklı yorumlara yöneldikleri düşünülebilmektedir.

Uzun süre farklı etnik kimlikleri ve kültürleri koruma aracı işlevi gören ve Arap imparatorluğunun resmi İslam anlayışına muhalefeti temsil eden Şiilik, 10. yüzyılın ortalarından itibaren siyasal kimlik de kazanmaya başlamıştır.

Örneğin 945-1055 yılları arasında İran'da hüküm süren Büveyhoğulları ilk Şii devleti olarak tanımlanabilmektedir. 12. yüzyılda Mısır'da iktidar olan ve uzun süre varlığını sürdüren Fatımiler de bir Şii devletidir ve Fatımi hükümdarı **II. Hasan** 1164 tarihinde Mısır'da şeriatı kaldırdığını ilan etmiştir. Böylece onuncu yüzyıldan itibaren Şii inancı daha rahat yayılma olanakları bulabilmiştir. Bu durumun aynı dönemde Batı'ya doğru ilerleyen Türkmen ve Oğuz boylarını etkilediği, İslamiyet ile karşılaşan bu grupların bazılarının Şii görüşünü benimsedikleri söylenebilmektedir. Arap imparatorluklarının resmi İslam anlayışına muhalefeti temsil eden Şiilik, kaçınılmaz olarak baskı görmüş ve Arap yöneticileri Şiiliği düşman olarak tanımlamışlardır. Bunun sonucu olarak Şiilik öğretisi içinde, kendini koruma için olduğundan farklı görünme anlayışı gelişip, kurumlaşmıştır. Bu kurum **"takiyye"** adı verilmekte ve Şii inancına göre temel ibadetlerden biri olarak kabul edilmektedir. Sünni baskısına karşı Şiilerin, Abbasi devletine son veren 13. yüzyıldaki Moğol istilasını bir kurtarıcı gibi gördükleri bilinmektedir.

Anadolu'ya özgü bir mezhep sayılabilen Alevilik, köken olarak Şiilikten kaynaklanmış olmakla beraber giderek farklılaşma göstermiş ve özgün bir öğreti haline gelmiştir. Aleviliğin 13. yüzyıldan sonra Anodulu'da etkinlik kazanmaya başladığı, Asya'dan gelen göçebe Türk topluluklarının arasında kabul görmeye başladığı söylenebilmektedir. Yerleşik grupların ve devletin savunduğu din, Sünni İslam anlayışıdır.

Yarın: Aleviler Anadolu'da

ALEVİLER 12. İMAMI BEKLİYOR

'Mehdi, bir gün geri dönecek'

—3—

GENCAY ŞAYLAN

Aleviliğin köken olarak Şiilikten kaynaklandığı, ancak daha sonra önemli ölçüde farklılaşarak özgün bir mezhep haline geldiği söylenebilmektedir. Alevilerin ve Şiilerin ortak inancına göre İslam dünyasına yön vermek ve yönetmek, Ali'nin soyuna tanınmış **"ilahi"** bir haktır.

İnanca göre Ali'nin soyu kendisi ile birlikte 12 kuşak devam etmiş ve ardı ardına 12 imam gelmiştir. Ancak 12. imam ölmemiş, ortadan kaybolmuştur. Adı Mehdi olan bu 12. imam, bir gün saklandığı yerden çıkacak ve yeryüzünde adaleti, insanların esenliğini sağlayacaktır. Alevi ve Şii inancında kendilerine mukaddes nitelikler atfedilen 12 imam şunlardır:

1. Ali: Peygamberin amcasının oğludur ve peygamberin sevgili kızı Fatma ile evlenmiştir. 599 yılında Mekke'de doğmuş, 661 yılında Kûfe'de bir suikast sonucu ölmüştür.

2. Hasan: Ali ile Fatma'nın büyük oğullarıdır, peygamberin en sevdiği torunu olarak tanınmaktadır. 625 tarihinde doğmuş, 669 yılında zehirlenerek öldürülmüştür.

3. Hüseyin: Ali ile Fatma'nın küçük oğullarıdır. O da ağabeyi Hasan gibi tüm Müslümanlardan derin bir sevgi ve saygı görmüştür. 626 yılında Medine'de doğmuş, 680 yılının 10 Muharreminde Kerbela'da öldürülmüştür.

4. Zeynel Abidin: Hüseyin'in oğludur, annesi İran Prensesi Şehribanu'dur. 659 yılında Medine'de doğmuş. Kerbela katliamından kurtulmuş ve 773 yılında Medine'de ölmüştür.

5. Muhammed el-Bakr: Zeynel Abidin'in oğludur. 676 yılında Medine'de doğmuş 773 yılında aynı yerde ölmüştür.

Alevilere göre Ali'nin soyu kendisi ile birlikte 12 kuşak devam etmiş ve ardı ardına 12 imam gelmiştir. Adı Mehdi olan 12. imam sağdır, bir gün saklandığı yerden ortaya çıkacak ve adaleti sağlayacaktır.

6. Cafer es-Sadık: Muhammed el-Bakr'ın oğludur, 699 yılında Medine'de doğmuştur. Şii mezhebinin en yaygın kolu olan Caferiye öğretisinin kurucusu sayılır. Siyaset dışı kalmış, İslam bilimleri ile uğraşmıştır. Öğrencileri arasında İmam-ı Azam Ebu Hanife de bulunmaktadır. Bazı Şii yazarlara göre 765 yılında Halife el-Mansur tarafından zehirlenerek öldürülmüştür.

7. Musa el-Kâzım: Cafer es-Sadık'ın oğludur, 745 yılında doğmuştur.
Ünlü Harun er-Raşid tarafından tutuklanıp Bağdat'ta hapsedilmiş, 799 yılında hapishanede ölmüştür.

8. Ali er-Rıza: Musa el-Kâzım'ın oğludur, 765 yılında doğmuştur. Abbasi halifelerinden el-Me'mun, 816 yılında Merv'de, hilafetin Ali'nin soyuna ait olduğunu ilan etmiş ve Ali er-Rıza'yı varisi olarak tanımlamıştır. Halife'nin kızı ile evlendikten sonra 817 yılında ölmüştür.

9. Muhammed et-Taki: 811 yılında Medine'de doğmuş ve sakin bir hayat yaşamış, 835 yılında Bağdat'ta ölmüştür.

10. Ali en-Naki; 828 yılında Medine civarında bir köyde doğmuştur. O da ataları gibi İslam felsefesi ve bilimleri ile uğraşmış, bu alanda isim yapmıştır. Abbasi halifesi el-Mütevekkil, ününden ürküp onu Samara'ya sürgün etmiş, 20 yıl sürgünde yaşadıktan sonra 868 yılında Samara'da ölmüştür.

11. Hasan el-Askeri: 846 yılında Medine'de doğmuş, ancak yaşamını Samara'da geçirmiş, 873 yılında burada ölmüştür.

12. Muhammed el-Mehdi: 869 yılında Samara'da doğmuştur. Yaşamı hakkında hiçbir bilgi yoktur. Çünkü inanca göre babasının ölümü sırasında, yani 4 yaşındayken ortadan kaybolmuştur. İnanca göre Mehdi halen sağdır ve kıyametten önce ortaya çıkacak, dünyayı adalet ve esenlikle dolduracaktır.

Yarın: Bektaşilik

Doç. İzzettin Doğan, Aleviliğin bir mezhep olduğu kadar, felsefi bir hareket de olduğunu söylüyor:

Her insan Tanrı'dan bir parçadır

—3—

ŞENAY KALKAN

Doç. **İzzettin Doğan**, Hz. **Ali** ile **Fatma**'nın küçük oğlu **Hüseyin**'in çocuklarından biri olan **Zeynel Abidin** soyundan geliyor. Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti ve Adalet Partisi'nden bir iki dönem milletvekili olan **Hüseyin Doğan** ya da tanındığı adıyla **Doğan Dede**'nin 14 çocuğundan biri olarak 1940 yılında Malatya'nın Kırlangıç köyünde dünyaya gelmiş.

Doğan Dede, Kırlangıç köyünde çiftçilik yapan ve sade yaşayan biri. İzzettin Doğan çocukluğunun mütavazı bir aile ortamında geçtiğini anlatıyor: **"Evde soyumuz, sopumuz hiç gündeme gelmedi. Babam, 'mezar taşlarımızla değil, topluma, millete yaptığımız işlerle övünmeliyiz' derdi."**

İzzettin Doğan, Alevi kültürünü bu evde soluyor. İnsanların sık sık ziyaret ettiği, yıllık kurbanların kesildiği ve cem törenlerinin yapıldığı evdeki yaşamı kısa sürüyor. Annesinin ölümünden sonra anneannesinin isteğiyle Tunceli'ye onun yanına gönderiliyor ve ilkokula orada başlıyor. İkinci ve üçüncü sınıfta yeniden evine dönüyor ve Kırlangıç köyüne yarım saat uzaklıktaki bir köydeki ilkokula gidiyor. İlkokul dört ve beşi ise Malatya'da okuyor. Hocalarından biri de **Hafize Özal.** Sonra Galatasaray Lisesi'ni kazanıp İstanbul'a geliyor yatılı olarak. Tatiller köyde Doğan Dede'yle birlikte geçiyor. O yıllarda Fransız düşünürleri öğrendikçe, tanıdıkça Aleviliğe olan ilgisi de yoğunlaşıyor. Bugün **"Batı'daki hümanizmin, hümanist düşüncenin ilk tohumları Anadolu'da, Alevi-Bektaşi düşüncesiyle atılmıştır"** diyor. Doğan Dede çok güzel saz çalıyor. İzzettin Doğan, **"Saz"** diyor: **"İslamda reform yapan unsurlardan biridir. Sazla insanlara bir şeyler anlatmak çok daha kolay, sazlı anlatım çok daha etkileyici."**

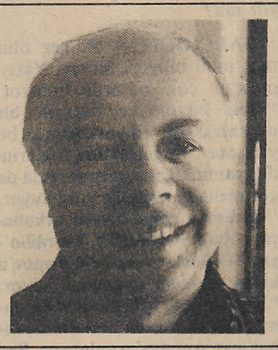

İzzettin Doğan Yeniçeriler, Hacı Bektaş'tan destur almadan sefere çıkmazdı. Bugün Mehter Marşı hâlâ 'Pirimiz Hacı Bektaş-ı Veli' diye başlar. Neden? Çünkü Hacı Bektaş, 'Hararet sacda değil, nardadır; keramet tacda değil, baştadır; ne ararsan kendinde ara, Kudüs'te, Mekke'de, Hacda değil' der. Bununla demek istediği Kâbe'nin de haccın da insanın içinde olduğudur. Yani Tanrı'yla nerede hemhâl oluyorsanız orada ibadet halindesiniz demektir. Eğer atıyla sefere çıkan biri, atının üstünde Tanrı'yı anıyorsa o ibadetini yapıyor demektir. Alevilik de İslamın şekilden arındırılmış halidir.

Galatasaray'dan sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne giriyor. Mezun olunca da okulda asistan oluyor. Ancak devletler hukuku daha çok ilgisini çekiyor ve doktorasını devletler hukukunda, kısmen Türkiye'de, kısmen Fransa'da yapıyor. Doçentlik tezinden sonra profesörlüğü geliyor, ancak YÖK düzeninde profesör olmayı istemeyen İzzettin Doğan başvuruda bulunmuyor. Daha sonra **Ümit Doğanay, Tarık Zafer Tunaya, Murat Sarıca, Ülkü Arzak** ve **Ersen İnan**'la birlikte İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ni kuruyor. Devletler hukuku, uluslararası politika ve insan haklarının uluslararası himayesi derslerini veriyor.

1983'te **"Çankaya'dan gelen istek üzerine"** hep uzaktan takip ettiği politikanın içine giriyor. Üniversiteden ayrılıyor ve MDP'nin kurucuları arasında yer alıyor. **Turgut Sunalp**'in parti kurulmazdan önceki görüşmelerinde vardıkları mutabakattan uzaklaşması üzerine de birkaç ay sonra MDP'den ayrılıyor ama üniversiteye dönmüyor.

İzzettin Doğan, şimdi İstanbul Üniversitesi'nde yüksek lisans ve doktora bölümlerinde AT hukuku ve devletler hukuku derslerini veriyor. Bir yandan da bütün üniversitelerde okutulan **"AT Hukuku"** adlı kitabını günümüz bilgilerini de içerecek şekilde genişletmekle uğraşıyor.

Alevilikte, dede olmak için Ehli Beyt soyundan yani **Hazreti Ali** soyundan gelmek gerek. Dede'lik babadan oğula geçiyor. Eğer dedenin birden fazla oğlu varsa, aralarında Aleviliği en iyi benimsemiş, kendini geliştirmiş olana geçiyor. Doğan Dede'nin (Hüseyin Doğan) 1983'te ölümünden sonra dedelik kime geçti diye soruyoruz İzzettin Doğan'a, **"Böyle bir tayin olmadı"** diyor:

"Babamla bu konuyu çok kez tartıştık. Dedeyi, dedeliği.. Babam 'millet kimin elini öpeceğini bilir' **derdi. Ağabeyim Hayri Doğan halk tarafından çok sevilir ve sayılırdı. Belki de dedeliği o üstlenmişti. Ama bir trafik kazasında kaybettik. Şu anda 12 kardeşiz. Babamızın dediği gibi seceremizle, mezar taşlarımızla değil, ülkeye, millete yaptığımız, yapacağımız hizmetlerle övünmeyi yeğliyoruz."**

İzzettin Doğan konuşmamızda **"ülkenin birlik ve bütünlüğünün sağlanması"**nın altını çiziyor. İzzettin Doğan konuşmamızın sonunda **"Ama şu anda Alevilerin savunulmaya ihtiyaçları var. Bu ayrılığın kökleşmemesi için Alevi düşüncesinin su yüzüne çıkması lazım. Yoksa horlanma, küçümseme, kara çalma, yoksayma nedeniyle oluşacak reaksiyonlar ya da bunların bırakacağı izler, ilerde birleşme, bütünleştirme çabalarımızı daha da zora sokar"** diyor.

İzzettin Doğan, Aleviliği **"İnsanlığın varmak istediği, varabileceği son merhale"** olarak değerlendiriyor ve **"Eğer Alevilik dörtnala Anadolu'ya gelmemişlerdir. Göçebe bir toplumdurlar ve her geçtikleri, konakladıkları yerlerin kültürlerinden etkilenmiş, kendi kültürlerinden izler bırakmışlardır. Bana göre göçerlik hâlâ da bitmemiştir. Almanya'da bugün 2.5 milyon Türk var. Köyden kente göç sürüyor. O zaman Türklerin Aleviliği neden benimsedikleri de ortaya çıkıyor: Sürekli savaşa ve akınlara, göçlere dayalı bir devlet modelinde insanların öyle beş vakit namaz kılmaya filan zamanları yok."**

İzzettin Doğan, Osmanlı ordusunun çekirdeği olan Yeniçeri Ocağı'nın Hacı Bektaş-ı Veli'yi pir seçmesini örnekliyor:

"Yeniçeriler Hacı Bektaş'tan destur almadan sefere çıkmazdı. Bugün mehter marşı hâlâ 'Pirimiz Hacı Bektaş-ı Veli' diye başlar. Neden? Çünkü, Hacı Bektaş 'Hararet sacda değil, nardadır, keramet tacda değil baştadır, ne ararsan kendinde ara, Kudüs'te, Mekke'de, Hacda değil' **der. Bununla demek istediği Kâbe'nin de haccın da insanın içinde olduğudur. Yani Tanrı'yla nerede hemhâl oluyorsanız orada ibadet halindesiniz demektir. Eğer atıyla sefere çıkan biri, atının üstünde Tanrı'yı anıyorsa o ibadetini yapıyordur. Yani Hacı Bektaş, ibadetin şekli olmaz der. Alevilik de İslamın şekilden arındırılmış halidir."**

İzzettin Doğan, Aleviliğin bir mezhep olduğunu söylüyor ama hemen **"aslında bir felsefi hareket olduğunun"** altını çiziyor. Bu felsefi hareketin de Erdebil Tekkesi'nden kaynaklandığını anlatıyor:

"Alevilik İslamın yeniden yorumlanışı. Bu da Erdebil Tekkesi'nde başlar ve Anadolu'ya oradan yayılır. Bu yeniden yorumlanışta din şekilden arındırılmıştır. Din, inananla Tanrı arasında bir meseledir."

Yarın: Aleviler ve kültür

İZÜ - İSMAİL KARA TÜRKİYE'DE DİNİ HAYAT ARŞİVİ